

”יש שופטים בישראל” - תפקיד בית המשפט בהוכחת ההומניטריות של ישראל בעת מלחמה

מאת

טל מימרן*

מבוא

בסכסוכי עבר בין ישראל לחמאס, [אופן הפעלת הכוח הצבאי](#) עמד במרכז הביקורת הבינלאומית נגד מדינת ישראל. בסכסוך הנוכחי, לעומת זאת, הנקודה הארכימדית העומדת בבסיס שתי הטענות המרכזיות נגד ישראל – [”הרעבה”](#) שעומדת בפני בית הדין הפלילי הבינלאומי, אשר מאיים להוציא צווי מעצר נגד בכירים ישראלים, [ו”רצח עם”](#) שעומדת בפני בית הדין הבינלאומי לצדק – היא בעניין הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה. בהתאם, עניין הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה הפך לאחד הנושאים השנויים ביותר במחלוקת בעת הנוכחי. מצד אחד, הקהילה הבינלאומית לוחצת על מדינת ישראל לגבי המצב ההומניטרי ברצועת עזה, בעוד מן הצד האחר החברה הישראלית נקרעת בעודה צופה בהררים של סיוע הומניטרי נכנס לרצועת עזה בזמן שעדיין יש מעל למאה חטופים ברצועת עזה, אשר לא זכו אפילו לביקור של הצלב האדום, וכאשר אוכלוסיות שלמות בישראל עדיין מפונות מבתיהן במשך חודשים ארוכים בשל הסכנה המרחפת על חיי התושבים.

כעת, בפני בית המשפט העליון עומדת עתירה בנושא היקף הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה, אשר הוגשה על ידי חמישה ארגוני זכויות אדם (גישה, המוקד להגנת הפרט, רופאים למען זכויות אדם, האגודה לזכויות האזרח ועדאלה), המבקשת לקבוע כי מדינת ישראל תאפשר מעבר חופשי של סיוע הומניטרי וסגל הומניטרי

* חבר סגל במכללה האקדמית צפת, המנהל האקדמי של הפורום למשפט בינלאומי באוניברסיטה העברית, וראש תכנית במכון תכלית.

לעזה.¹ הדיון בעתירה מתקיים בימים אלה. בעקבות העתירה, דרש בית המשפט העליון מהמדינה לפרט אילו צעדים ננקטים לשם הגדלת היקף הסיוע ההומניטרי שנכנס לרצועת עזה – ובפרט נדרשו פרטים לגבי היקף הסיוע הנדרש, קיומם של "צווארי בקבוק" שפוגמים באספקת וחלוקת הסיוע, או מקרים של סירובים לתאם בקשות לסיוע, וכן לדווח על סטטוס אספקת מים.

מאמר זה יתייחס לסוגיית הסיוע ההומניטרי, הן מנקודת מבט בינלאומית והן ביחס לעתירה התלויה ועומדת בפני בית המשפט העליון. כפי שאבקש להראות, סוגיית הסיוע ההומניטרי טומנת בחובה משמעויות רחבות. ראשית, הדבר חשוב מבחינה משפטית בכדי לאפשר להתמודד עם התערבות משפטית בין-לאומית, בדגש על שני ההליכים בהאג (בבית הדין הבינלאומי לצדק, ובבית הדין הפלילי הבינלאומי). שנית, הדבר יתרום מבחינה תדמיתית במובן של לגיטימציה למדינת ישראל – במיוחד בימים בהם אנו מתמודדים עם טענות שערורייתיות על רצח עם והרעבה. הלגיטימציה של מדינת ישראל בפעולותיה המלחמתיות משפיעה ישירות על בחירה של בנות בריתה להטיל על אזרחי ישראל סנקציות ולשקול צמצום או הפסקה של סיוע ביטחוני למדינת ישראל, ואף משפיעה על הביטחון האישי של יהודים ברחבי אירופה, ארצות הברית ובשאר העולם. שלישיית, לאור השלכות של סנקציות בשדה הביטחוני ובשדות אחרים, יש לפסיקה בנושא הסיוע ההומניטרי גם השלכות כלכליות.

במאמר אטען כי לבית המשפט העליון ישנו תפקיד חשוב בעת הנוכחית – הצגת תמונת מצב אותנטית ומעמיקה לגבי המצב ברצועת עזה, על מנת להראות, גם בפני בתי הדין בהאג וגם בפני "בית הדין של הציבור", את היקף העמידה של מדינת ישראל בהתחייבויות הבינלאומיות שלה. הצגת הדברים לאשורם עשויה לצמצם את הפעלת הלחצים הדיפלומטיים והמשפטיים שמגבילים את מרחב הפעולה של מדינת ישראל. במילים פשוטות, על בית המשפט העליון להציג אמירה ברורה לגבי עומק המשבר ההומניטרי ברצועת עזה, או לגבי היעדרו, מאחר ומוסדות בינלאומיים נסמכים על נתונים חלקיים, ולפרקים גם לא מדויקים, בבואם לדון בפעולותיה של מדינת ישראל במלחמת "חרבות ברזל".

א. סיוע הומניטרי בעת מלחמה

מהי החשיבות של סיוע הומניטרי בראי משפט בין-לאומי? כפי שאראה, מדובר בסוגיה משפטית אשר נולדה לתחום משפטי בעל אינטרסים פנימיים מנוגדים, מה שדורש הבנה של הכוונות הפועלות מאחורי הקמת מנגנון זה.

ישנם שני נרטיבים עיקריים לגבי התפתחות המשפט ההומניטרי או דיני הלחימה. נרטיב אחד הוא הסיפור הרומנטי של הנרי דונאנט, איש עסקים שוויצרי שהקים את הצלב האדום, אשר מתאר כיצד קרוב סולפרינו משנת 1859 היה קו פרשת המים בו האנושות לא יכלה לעמוד יותר מנגד מול הסבל שנוצר בשל מלחמות, והוחלט להקים את הצלב האדום הבירלאומי: ארגון הומניטרי שמבקש לסייע לפצועים,

¹ עתירת בג"ץ 2280/24 גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע נ/ ממשלת ישראל (להלן: העתירה). העתירה הוגשה על רקע אינדיקציות על מצב הומניטרי קשה ברצועת עזה ובפרט היקפי תופעת אי-ביטחון תזונתי ורעב. בתאריך ה-4.4.2024 התקיים הדיון בעתירה.

לאזרחים, ובאופן רחב יותר להקל על הסבל שנגרם בשל מלחמות. מנקודת מבט זו, הסיפור של הסיוע ההומניטרי הוא הסיפור של המשפט ההומניטרי עצמו.

מנגד, עומד נרטיב מתחרה – מנקודת המבט של המדינות. אחרי הפלישה של גרמניה לצרפת במהלך המלחמה הפרנקופרוסית של שנת 1871, במהלכה צרפת נכנעה אבל קבוצת אזרחים עיקשת – קומונת פריז – החליטה להיאבק על הכבוד הלאומי, יצאו מדינות אירופה בהצהרת בריסל משנת 1874 אשר מבקשת להחזיר את המונופול על השימוש בכוח למדינות. כלומר, לפי נרטיב זה, דיני הלחימה הם מפעל מוכווך מדינות אשר מבקש לשמר את ההגמוניה שלהן, לא פחות מאשר מפעל אשר מעוניין להגן על אזרחים חפים מפשע.

זה ממש לא המקרה היחיד בו אנו רואים אינטרסים מנוגדים, נרטיבים מתחרים, או מסכות שמאפשרות אפולוגטיקה – כלומר, מניפולציה בשם החוק בכדי לקדם אינטרסים אחרים, אף אם אלו מהלכים כוחניים שמפרים את החוק בעצמם. לשם המחשה, הפושע הבינלאומי הראשון (אשר נקרא "אויב האנושות" – hostis humani generis) – היה הפיראט – למרות שלא באמת איים על כלל העולם, אלא על ההגמוניה הכלכלית של אימפריות ימיות כמו בריטניה, הולנד, ספרד ופורטוגל. בדומה, הזכות להגדרה עצמית נולדה על מנת להתמודד עם עריצות של רודנים ובהתאם, לחזק את הפרט, ושאיפותיו הלאומיות.² אבל, בפועל, מימוש הזכות הזו עבר "ביות" או "אילוף", בראי המשפט הבינלאומי, והוגבל למקרים בהם היא לא מערערת או מאיימת על ריבונות מדינות קיימות.³ אותו עקרון ריבונות, למעשה, התפתח על גבן של קולוניות ועמים מנושלים לאורך מאות בשנים,⁴ תוך התעלמות מעמים ילידים, שבטים, ומי שלא עמד בסטנדרט האירופי המחמיר של הגדרת מדינה, חברה, או נכלל במשמעות של בן אנוש. באותן הקולוניות, חזינו בהתפתחות דיני זכויות האדם – רק שההכרה נעשתה לטובת זכות הקניין של המתישבים, אך לא לטובת זכויות האדם של הילידים. דוגמה מן העת האחרונה היא היציאה של הקהילה הבינלאומית למאבק נגד ארגון דאעש (המדינה האסלאמית בעיראק וסוריה) – עם קואליציה של 162 מדינות (המספר הגבוה בהיסטוריה), אשר טענה כי היא יוצאת למאבק על שלמות הסדר הבינלאומי הקיים וההגנה על הריבונות של עיראק וסוריה, ועקרון הריבונות באופן כללי, אבל עשתה

ANTONIO CASSESE, SELF-DETERMINATION OF PEOPLES: A LEGAL ² REAPPRAISAL 11 (1995).

Frédéric Mégret, *International Law as Law*, in THE CAMBRIDGE ³ COMPANION TO INTERNATIONAL LAW 64, 66 (James Crawford & Martti Koskeniemi eds., 2012); Duncan French, *Introduction*, in STATEHOOD AND SELF-DETERMINATION: RECONCILING TRADITION AND MODERNITY IN INTERNATIONAL LAW 1 (Duncan French ed., 2013); Yaël Ronen, *Entities that Can Be States but do not Claim to Be*, in STATEHOOD AND SELF-DETERMINATION: RECONCILING TRADITION AND MODERNITY IN INTERNATIONAL LAW 23 (Duncan French ed., 2013). ראו John Alan Cohan, *Sovereignty in A Postsovereign World*, 18 FLA. J. INT'L L. 907 (2006).

David Kennedy, *International Law and the Nineteenth Century: History of an illusion*, 17 QUINNIPIAC L. REV. 99 (1997); Makau Mutua, *Critical Race Theory and International Law: The View of an Insider-Outsider*, 45 VILLANOVA LAW REVIEW 843 (2000); Antony Anghie, *The Evolution of International Law: Colonial and Postcolonial Realities*, 27 THIRD WORLD ⁴ QUARTERLY 739 (2006).

זאת בעודה פוגעת בעצמה בעקרונות יסוד של השיטה: עקרון הריבונות ואיסור השימוש בכוח.⁵

סיפורים אלו ממחישים כי עקרונות, זכויות וחובות במשפט הבינלאומי נולדו מתוך הקשרים פוליטיים וגאופוליטיים אשר השפיעו על עיצובם ועל תוכנם. אולם, בעוד הגמישות היחסית עמה ניתן לפרש או להשתמש בכלים של הדין הבינלאומי מאפשרים לעקרונות וזכויות אלו להמשיך להתפתח ולתת מענה בהתאם לצרכים המשתנים העולים במציאות החדשה, היא מאפשרת גם ניצול לרעה שלהם באמצעות [אפולוגטיקה](#) משפטית. בהתאם, בבואנו לבחון את מוסד הסיוע ההומניטרי, חשוב להתמקד בשני העקרונות המנחים אשר הוא מבקש להשיג: מניעת סבל הנגרם בשל מלחמה, לצד האינטרס של המדינה להשתמש בכוח ולנהל מלחמה לפי צרכיה, במקום לאפשר שימוש לרעה בחובה משפטית זו בתור כלי טרור לביקורת פוליטית.

ב. סיוע הומניטרי בזמן מלחמת חרבות ברזל

אין מחלוקת כי למדינות ישנה חובה לאפשר סיוע הומניטרי בזמן לחימה, ואף לספק אותו בעצמן בזמן כיבוש (מכוח סעיפים 23 [לאמנת ג'נבה הרביעית](#) וסעיף 70 [לפרוטוקול הראשון](#) לאמנות ג'נבה), והן מכוח המשפט [המנהגי](#) הבינלאומי. מדינת ישראל לא כופרת בחובותיה בתחום זה, ולמעשה התחייבות זו נובעת קודם כל מכורח ההיסטוריה, והתרבות של מסורת ישראל, אשר דוגלת באמפתיה, סיוע לזר, ועיקרון תיקון עולם.

כך, למשל, הצורך לפתח אמפתיה לסבל ומכאוב של האחר מופיע בפרק ג בספר שמות, בו נכתב:

”וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רְאִיתִי אֶת־עַנְי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נְגִשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת־מַכְאֲבֵיָו”⁶ ובפרק כה בספר ויקרא מרחיב הכתוב את החובה לסייע גם לגר החי בארץ ישראל: ”וְכִי־יִמְנָף אֶחָיִךְ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחַזַּקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשָׁב וְחֵי עִמָּךְ”⁷.

בדומה, רבי נחמן מברסלב לימד על החשיבות של תיקון עולם, באומרו ”פי צָרִיךְ אָנִי לְרֵאוֹת וּלְעֵינַן בְּכָל עֵת בְּתִקּוֹן הָעוֹלָם, וּלְמַלְאוֹת חֶסֶד וְהוֹלָם, וּלְהַתְפַּלֵּל בְּעִבְרָתָם”⁸, בעוד התלמוד הבבלי מגדיר את הכלל הידוע בדבר הצורך להעניק סיוע וצדקה (גם אם תוך תיערוף של הקהילה שלך לפני אחרים).⁹ והנה, מדינת ישראל

⁵ Tal Mimran, *From Apology to Functionalism: A Retrospective Look at the Military Campaign against the Self-Declared Islamic State*, 53(3) ISRAEL LAW REVIEW (2020).

⁶ שמות פרק ג פסוק ז.

⁷ ויקרא פרק כה פסוק לה.

⁸ ליקוטי מוהר"ן ה, א, ב.

⁹ אמירות דומות מופיעות גם ברמב"ם: ”כָּא הָעֵינִי וְשָׂאֵל דֵּי מַחְסוּרֵי וְאִין יָד הַנּוֹתֵן מְשַׁגְתָּ נּוֹתֵן לוֹ כְּפִי הַשְּׁגָתָה יָדוֹ וְכַמָּה עַד חֲמִישִׁית נִכְסָיו מִצְנָה מִן הַמְּבָחָר [...] וְאֶפְלוּ עֵינֵי הַמְּתַפְרָנִס מִן הַצְּדָקָה חָיִב לִתֵּן צְדָקָה לְאַחֵר: עֵינֵי שְׂאִין מִכִּירִין אוֹתוֹ וְאָמַר רָעֵב אָנִי הַאֲכִילוּנִי אִין בּוֹדֵקִין אֶתְרִיו שְׂמָא רַמְאֵי הוּא אֶלָּא מְפָרְנִסִין אוֹתוֹ מִיָּד” (משנה תורה, הלכות מתנות עניים, פרק ז, הלכות ה-ז), ובפרקי אבות: ”אֲרִבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתָנִי צְדָקָה. הַרְצָה שִׂיתָן וְלֹא יִתְּנוּ אַחֲרֵימ, עֵינֵי רָעָה בְּשָׁל אַחֲרֵימ.

שהמסורת שלה היא הבסיס המוסרי לאורו התפתחו ציוויליזציות, ואשר לא כפרה בצורך לאפשר סיוע הומניטרי, ואף העניקה אותה בעצמה, קמה בוקר אחד ומגלה כי נושא זה עומד ביסוד טענות של הרעבת אוכלוסייה ורצח עם נגד ישראל. אין ספק, המצב ההומניטרי ברצועת עזה הוא לא נושא שניתן להקל בו ראש, אבל באותה הנשימה – קשה להתעלם מתמונות שמגיעות מדי יום מרצועת עזה שמלמדות כי המציאות אינה כפי שטוענים לה: בהן רואים שווקים שוקקים, מסעדות הומות אדם, ובעיקר מוצרי אוכל, היגינה, תרופות וחומרי ניקיון עם כיתוב בשפה העברית.

לשם ההשוואה, בשנת 2012, הוטלו בסומליה מגבלות משמעותיות על סיוע הומניטרי, למרות משבר שפגע במעל ל-4 מיליון אנשים. בשנת 2015, הטילה סעודיה מצור על תימן – מדינה ריבונית – למרות שהמאבק שלה היה נגד החות'ים, כאשר בשיא המצור הוערך על ידי יוניסף (UNICEF) שמעל למיליון ילדים מתחת לגיל 5 סבלו מתת-תזונה. בשנת 2020, אתיופיה הגבילה סיוע הומניטרי במשך יותר משנה במאבקה מול ארגוני שחרור טיגרים, למרות שהסכסוך הותר מיליוני עקורים ומעל למיליון בני אדם במצב של תת תזונה (כאשר אתיופיה אף חסמה דרכים, הרסה תשתיות וגשרים, כחלק מהניסיון להגביל סיוע הומניטרי).

ומה לגבי רצועת עזה? אומנם ישנה תופעה של חסימת סיוע הומניטרי לעזה, השחתת ציוד הומניטרי ולעיתים תקיפת סגל הומניטרי על ידי קבוצות של אזרחי ישראל – מעשים שזכו לביקורת של מחלקת המדינה האמריקאית, אשר ציינה כי מחד, ישראל לא מונעת את הכניסה של סיוע הומניטרי באופן מכוון, אולם מצד שני "המעשים והמחדלים" שלה האטו את הזרימה של סיוע חיוני לעזה. ועדיין, לא ניתן להתעלם מן העובדה שמדינת ישראל הצהירה שהיא השקיעה מעל ל-50 מיליון דולר בתפעול מעברים ואבטחת סיוע הומניטרי, אשר כלל 35,851 משאיות, עם 682,180 טונות של סיוע רפואי ואוכל (נכון ל-21 ביוני, 2024), וזאת לצד מתן אפשרות להצנחה של סיוע והקמה של נמל ברצועת עזה שהוקדשו לכך. בנוסף, לצד ההשקעה הכספית האדירה, בל נשכח כי חיילים ישראלים נהרגו במטרה להגן על סיוע הומניטרי, בזמן שישראל מואשמת בהרעבה ורצח עם.

אם כן, כיצד על בית המשפט העליון להתמודד עם העתירה שבפניו? אתחיל עם התייחסות עקרונית לתפקיד של ביקורת שיפוטית בזמן מלחמה, ואמשיך משם לדיון קונקרטי בעתירה בנושא סיוע הומניטרי.

ג. ביקורת שיפוטית בזמן לחימה

המגמה הכללית בישראל, החל משנות השמונים, היא כזו שמעודדת ביקורת שיפוטית, כפי שניתן ללמוד, בין היתר, מהכרסום בעילות הסף המאפשרות גישה לבית המשפט. ועדיין, בעבר היו ניסיונות לצמצם מעורבות שיפוטית בנושאים מסוימים, כמו דוקטרינות אי-בשלות, היעדר תשתית עובדתיות מספיקה,¹⁰ ועוד.¹¹

יתגו אחרים והוא לא יתן, עינו רצה בשלו. יתן ויתגו אחרים, תסיד. לא יתן ולא יתגו אחרים, יתן (משנה אבות, פרק ה, משנה יג).

¹⁰ בבג"ץ 7624/23 רופאים לזכויות אדם ישראל נ' צבא הגנה לישראל פסקה 6 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז (נבו 21.10.2023), נידונה עתירה הנוגעת לתקיפה של בית החולים. שם נקבע כי "עתירה לבג"ץ אינה יכולה להוות תחליף להתנהלות על-פי כללי הדיון הבסיסיים".

¹¹ ראו גל רוזיליו "מיצוי הליכים במקרים דחופים ומיוחדים" רשות הרבים (16.2.24).

לגישת השופטת ברק-ארז, ההכרעות המדיניות המרכזיות של ממשלות ישראל, הלכה למעשה, נהנו לאורך השנים מחסינות מוחלטת מפני התערבות שיפוטית.¹²

בכל הנוגע ללחימה, בית המשפט העליון עסק פעמים רבות בשאלות משפטיות המתעוררות בזמן לחימה וביחס אליה, והראה בהחלט את נכונותו להפעיל ביקורת שיפוטית על מעשי הצבא בעת לחימה.¹³ אומנם, ישנם חששות בפני ביקורת שיפוטית על פעולות לחימה, וישנם שיקולים לכאן ולכאן: מצד אחד, אנומליה אפשרית שתיווצר אם כוחות הביטחון יפעלו בניגוד לחוק מתוך ידיעה שבית המשפט העליון לא יידון בנושא,¹⁴ והקושי העובדתי בהתערבות באירוע בזמן אמת,¹⁵ מה שמייצר חשש מפני טעות,¹⁶ בעוד מן הצד האחר ישנו הצורך להחיל את שלטון החוק על כוחות הביטחון לצד חשש מפני השלכות בזירה הבינלאומית במקרה של אי הפעלת ביקורת שיפוטית.¹⁷ על רקע דילמות אלו, שרטט לאורך השנים בית המשפט העליון גבולות גזרה לגבי נכונותו להפעיל ביקורת שיפוטית בשדה הביטחוני.

כעיקרון, בית המשפט בוחן רק עתירות שעיקר הסוגיה המתעוררת בהן היא משפטית, ולא צבאית-מקצועית,¹⁸ ובכל הנוגע למשפט הבינלאומי – עתירות נבחנו רק אם היה כלל מפורש הנוגע לפרקטיקה נשוא ההליך.¹⁹ שאלת הביקורת השיפוטית על פעולות מבצעיות של הצבא עוררה מחלוקת בשיח האקדמי בין פרופ' יצחק זמיר ופרופ' אהרן ברק. פרופ' זמיר סבור שמלחמה הוא נושא המצוי בליבת המומחיות הצבאית ולכן חלה חזקה לפיה העניין בלתי-שפיט, אשר תיסתר רק כאשר ישנו חשש לפגיעה משמעותית בזכויות יסוד או בשלטון החוק.²⁰

¹² דפנה ברק-ארז **המשפט המנהלי** כרך ד 316-317 (2017). לעיון עכשווי, למשל ביחס לשאלת הסכסוך החטופים ראו בג"ץ 8349/23 ארגון אלמגור נ' מדינת ישראל, פסקה 8 לפסק דינו של השופט שטיין (נבו 22.11.2023): "סוגיה הקשה שהעותרת הניחה לפתחנו נטועה, כל-כולה, בלב-לבם של שיקולי מלחמה-ושלום ומדיניות-חוץ אשר מסורים להחלטת הממשלה. במילים אחרות: מדובר בסוגיה מדינית מובהקת שבית משפט זה אינו רואה להידרש לה".

¹³ ראו: יוסף חיים שפירא, אלי מרזל ומתן גוטמן, "מבקר המדינה והפיקוח הערכי על פעילות כוחות הביטחון", בתוך **היבטים בביקורת רשויות המדינה - כתבים ואסופת מאמרים לכבודו ולזכרו של השופט אליעזר גולדברג** 175, 189 (חני אופק-גנדלר, אהרן ברק, ענת הורוויץ עורכים, 2023): "בג"ץ הוא זה שקבע פעמים רבות את גבולות המגרש הנורמטיבי של המלחמה בטרור ואת כללי המשחק".

¹⁴ אהרן ברק "זכויות אדם וביטחון לאומי" **משפטים** לח, 37-38 (2008).

¹⁵ דפנה ברק-ארז "מהפכת השפיטות: הערכת מצב" **הפרקליט** נ 3, 14-15 (2008).

¹⁶ ברק, לעיל ה"ש 14, בעמ' 29-30.

¹⁷ ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי "סמכות השיפוט האוניברסלית והשיח המשפטי המדינתי" **המשפט** ט 141, 158-159 (2004).

¹⁸ בג"ץ 3261/06 **עמותת רופאים לזכויות אדם נ' שר הביטחון** פסקה 10 לפסק דינה של הנשיאה ביניש (נבו 31.01.2011), שם הובהר כי יש לבחון האם "השאלה המרכזית המחייבת הכרעה בעתירה – האם משפטית היא או שמה צבאית-מקצועית מובהקת".

¹⁹ בג"ץ 8990/02 **עמותת רופאים לזכויות האדם נ' אלוף פיקוד דרום, דורון אלמוג**, נז(4) 193 (2003). במקרים בהם היו כללים, נבחנו רק חוקיות הכללים ולא היישום שלהן. ראו למשל בג"ץ 3003/18 **יש דין מתנדבים לזכויות האדם נ' ראש המטה הכללי של צה"ל**, פסקה 59-61 לפסק דינו של השופט מלצר, פס' 9 לפסק דינה של הנשיאה חיות, פס' 3 לפסק דינו של השופט הנדל (נבו 24.05.2018). לביקורת על מבחן זה ראו לירון א' ליבמן "אין ביקורת שיפוטית ללא דין ואין דין ללא עובדות על ביקורת שיפוטית בעניינים צבאיים-מבצעיים" **הארץ** דין יג 1, 3-9 (2019).

²⁰ יצחק זמיר "לא הכול שפיט: מה כן?" **ספר לבונטין - מאמרים במשפט לכבודו של אביגדור לבונטין** 97, 111-113 (יהושע ויסמן, ברק מדינה, סיליה וסרשטיין פסברג עורכים, 2013).

לעומתו, פרופ' אהרן ברק רואה כל טענה בדבר פגיעה בזכויות אדם כשפיטה, ובהתאם גם עתירות בעניינים הומניטריים.²¹

היו שכינו את עמדת בית המשפט העליון בתור "אישפיות רכה",²² כלומר ביקורת שיפוטית מדודה אשר מתמקדת בשאלת הסמכות וחוקיות הנהלים ולא בשיקול הדעת בהפעלתן.²³ בפועל, דן בית המשפט העליון בישראל במגוון פעולות של כוחות הביטחון, אף בזמן לחימה בפועל.²⁴ לדוגמה, בית המשפט עסק בסוגיות רגישות כגון עינויים על ידי השב"כ,²⁵ סיכולים ממוקדים,²⁶ נוהל שכן,²⁷ שימוש ביעפים על-קוליים ואמצעי לחימה שונים (כמו חימושי רסס וארטילריה).²⁸ יש הטוענים כי הדבר הוביל לתור זהב במובן של תמיכה בבית המשפט העליון בזירה הבינלאומית, אשר זכה לשבחים רבים על האופי האקטיביסטי של פעולתו ועל השפעתו הממשית על אופן ניהול הלחימה של צה"ל.²⁹ למעשה, אחת הסוגיות

²¹ ראו למשל מכתבתו לאחרונה, אהרן ברק "המשפט ההומניטרי הבינלאומי ובג"ץ העליון בישראל" **משפט ועסקים** כה 22, 38 (2022).

²² גרשון גונטובניק "מחשבות על שפיטות, על ביקורת שיפוטית ועל החשש מטעויות מוסדיות" בתוך **ספר אליהו מצא** 219, 233 (אהרן ברק, אילה פרוקצ'יה, שרון חנס ורענן גלעדי עורכים, 2015).

²³ גרשון גונטובניק "ביקורת שיפוטית על שיקול הדעת של רשויות ציבוריות: אמות מידה שונות של "הנסגה שיפוטית" (deference)", 489, 517-518 בתוך **ספר עדנה ארבל** (שלי אביב ייני, דורית ביניש, אריאל בנדור, הדר דנציג רוזנברג, קרן מילר עורכים, 2022).

²⁴ ראו, לדוגמה: בג"ץ 4764/04 **רופאים לזכויות האדם נ' מפקד כוחות צה"ל בעזה**, פ"ד נח(5) 385 (2004); בג"ץ 9132/07 **אלבסיוני נ' ראש הממשלה** (נבו) 30.1.2008; בג"ץ 201/09 **רופאים לזכויות אדם נ' ראש הממשלה** (נבו, 19.1.2009); בג"ץ 3114/02 **ברכה נ' שר הביטחון**, פ"ד נו(3) 11 (2002).

²⁵ בג"ץ 5100/94 **הוועד הציבורי נ' עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל**, פ"ד נג(4) 817 (1998). לדיון לגבי ההחלטה, ראו *Nicolo Nourafchan, Judging Torture: Lessons from Israel*, 43 GEO. J. INT'L L. 1259 (2012).

²⁶ בג"ץ 769/02 **הוועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל** (נבו) 14.12.2006. לדיון לגבי ההחלטה, ראו *David Kretzmer, Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Defence?*, 16(2) EUR. J. INT'L L. 171 (2005); Kristen E. Eichensehr, *On Target? The Israeli Supreme Court and the Expansion of Targeted Killings*, 116 YALE L.J. 1873 (2007); Eric Berlin, *The Israeli Supreme Court's Targeted Killings Judgment: A Reaffirmation of The Rule of Law During War*, 21 MICH. ST. J. INT'L L. 517 (2013).

²⁷ בג"ץ 3799/02 **עדאלה נ' אלוף פיקוד המרכז** (נבו, 6.10.2005). לדיון בפסק הדין, ראו Roland Otto, *Neighbors as Human Shields? The Israel Defense Forces' "Early Warning Procedure" and International Humanitarian Law*, 86 INT'L REV. RED CROSS 771 (2004); Eitan Diamond, *Before The Abyss: Reshaping International Humanitarian Law To Suit The Ends Of Power*, 43 ISR. L. REV. 414 (2010).

²⁸ ראו, לדוגמה: בג"ץ 10265/05 **עמותת רופאים לזכויות אדם נ' שר הביטחון** (נבו) 7.10.2008 (חוקיות השימוש ביעפים על קוליים); בג"ץ 8990/02 **עמותת רופאים לזכויות האדם נ' אלוף פיקוד דרום**, פ"ד נו(4) 193 (2003) (חוקיות השימוש בפגזי פלשט); בג"ץ 3261/06 **עמותת רופאים לזכויות אדם נ' שר הביטחון** (נבו, 31.1.2011) (מרחק הבטיחות מאזרחים הנדרש בשימוש בירי ארטילרי בעזה).

²⁹ United Nations Secretary General, Follow-up to the Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, Annex I, 38, 40, U.N. Doc. A/64/651 (Feb. 4, 2010); Emily Singer Hurvitz, *Future of the AUMF*:

שזכו לעיסוק רב במיוחד בהיבט של לחימה, היו שאלות בעלות אופי הומניטרי, לרבות עיסוק מפורש בסיוע הומניטרי. כך, למשל, עסק בית המשפט העליון בפניו גופות בעת סכסוך צבאי,³⁰ הכנסת מים ומזון לכנסיה נצורה³¹ והכנסת צוות רפואי אליה,³² ובהיקף החובה לאפשר או להעניק סיוע הומניטרי בעת פעילות ברפיח.³³ והנה – אנו עומדים שוב בפני הצורך לדון בחובה לאפשר סיוע הומניטרי לרצועת עזה בזמן לחימה.

לגישתי, מדינת ישראל עומדת בפני דרישה לא הגונה ולחץ לא סביר לגבי חובתה לאפשר או לספק סיוע הומניטרי, תוך התעלמות מהקשיים שחמאס מערים על חלוקת סיוע. לחצים אלו מעידים על חוסר הבנה של המצב העובדתי, וגם על חוסר הוגנות ברמה המשפטית. על רקע זה, אבקש להסביר מדוע בית המשפט העליון נמצא בעמדה טובה יותר מזו של בית הדין בהאג בכל הנוגע לביסוס המצב העובדתי, ולחדד את חשיבות יכולותיו של בית המשפט העליון לשפוך אור על המצב ברצועה, לעומת גורמים בין-לאומיים הניזונים ממקורות בתוך רצועת עזה – כמו משרד הבריאות של חמאס וארגוני חברה אזרחית פלסטינים הפועלים ברצועה.

ד. מן הכלל אל הפרט – מירושלים להאג

למרבה הצער, ישנה השערה שאינה מופרכת שלפיה נעשה שימוש, אשר עולה לעיתים לכדי אפולוגטיקה, בסוגיית הסיוע ההומניטרי במלחמת ישראל-חמאס, בשביל להגביל את יכולתה של ישראל להגן על עצמה. סיבה מרכזית לכך היא כי מלחמת ישראל-חמאס יצרה זירה משפטית נוספת, בעיר האג שבהולנד, בה מדינת ישראל מצאה את עצמה בפני המשפט החשוב מאז הקמתה – תביעה של דרום אפריקה בבית הדין הבין-לאומי לצדק, בטענה כי מדינת ישראל מנסה לבצע רצח עם בפלסטינים במסגרת מלחמת ישראל-חמאס. למרות שמדובר בעתירה שטוב לו לא הייתה מוגשת, ובכל זאת קבע בית הדין בהאג לאמץ מספר בקשות של דרום אפריקה באמצעות צו ביניים – וּדְרֵשׁ, בין היתר, כי מדינת ישראל תגדיל את כניסת האספקה ההומניטרית לרצועת עזה.

צפייה בדיונים בבית הדין בהאג מייצרת תחושת אי נוחות – מאחר ובית הדין הבין-לאומי לצדק מתייחס בחשדנות לראיות שמציגה מדינת ישראל בפניו בנושא הסיוע ההומניטרי, לרבות פתיחה של מספר מעברי גבול, ותיאום בהצנחה של סיוע על

Lessons From Israel's Supreme Court, 4 NAT'L SEC. L. BRIEF 42, 69 (2014); E.C.J., Case C-402/05 P, Kadi v. Council of the European Union and Commission of the European Communities, Opinion Of Advocate General Poiares Maduro, 45 (2008); Application Under S. 83.28 of the Criminal Code, [2004] 2 S.C.R. 248, 260; A and others v. Secretary of State for the Home Department, [2005] 2 A.C. 221 (H.L.) (appeal taken from Eng.) 150.

³⁰ בג"ץ 3114/02 ברכה נ' שר הביטחון, פ"ד נו(3) 11 (2002).

³¹ בג"ץ 3436/02 הקסטוריה אינטרנציונלה דה טרה סנטה נ' ממשלת ישראל, פ"ד נו(3) 22 (2002).

³² בג"ץ 3451/02 אלמדני נ' שר הביטחון, פ"ד נו(3) 30 (2002).

³³ בג"ץ 4764/04 רופאים לזכויות אדם נ' מפקד כוחות צה"ל בעזה, פ"ד נח(5) 385 (2004). עתירה דומה נידונה גם במבצע "עופרת יצוקה". ראו בג"ץ 201/09 רופאים לזכויות אדם נ' ראש הממשלה, פ"ד סג(1) 521 פסקאות 11-12 לפסק דינה של הנשיאה ביניש (2009).

ידי מדינות אחרות ואף הקמה של נמל ארעי בעזה, בעוד נראה כי שופטי בית הדין בהאג מתעלמים לחלוטין מהחסמים שמציב חמאס בפני סיוע הומניטרי (ומן האחריות של מדינות אחרות, דוגמת מצרים אשר חולקת גבול עם רצועת עזה). נקודה כואבת נוספת היא העובדה שאחד המוקדים שספגו אבדות רבות בשבועה באוקטובר היה בסיס של מתאם הפעולות בשטחים (מתפ"ש), אשר עיקר תפקידו לעסוק בסוגיות הומניטריות ברצועת עזה, או במילים פשוטות: פעילי טרור של חמאס [רצחו וחטפו](#) חיילים אשר כל תפקידם היה לדאוג לשלומם של פלסטינים ברצועת עזה. למעשה, לאחרונה חמאס [תקף את מעבר כרם שלום](#), באירוע טרגי שהוביל למותם של ארבעה חיילים ופציעה של תשעה חיילים נוספים, כלומר, חמאס הוסיף פשע על פשע, ולא רק פגע באנשים שביקשו לסייע למצב ההומניטרי ברצועת עזה, אל ממשך לפגוע גם באלו שבאו להחליפם. ובינתיים, בעוד שמדינת ישראל עושה כל מאמץ אפשרי בשביל לאפשר סיוע הומניטרי במציאות בלתי אפשרית, גם במחיר הכואב של פגיעה במיטב בניה ובנחיה, היא מוצאת את עצמה עומדת בפני האשמות בבית הדין הבינלאומי לצדק המתעלם ממאמציה ולא מגלה אמפתיה, או לכל פחות התחשבות, במחיר הגבוה ולאובדן הנוראי הכרוך בכך.

למעשה, עמדתו של בית הדין הבינלאומי לצדק עומדת בבסיס העתירה שהוגשה לבית המשפט העליון, ובפרט נכתב בעתירה כי בית הדין הבינלאומי לצדק הורה כי על ישראל לנקוט צעדים באופן מיידי ויעיל כדי לאפשר הכנסת סיוע הומניטרי לרצועת עזה, מה שטרם מתבצע לעמדת העותרים.³⁴ חשוב לציין, כי לא רק השאלות המשפטיות שעומדות בבסיס העתירות דומות, אלא גם הראיות שבהן נעשה שימוש דומות והעתירות מתבססות על מקורות דומים. כך, למשל, הן העותרים בעתירה בפני בית המשפט העליון, והן בפני בית הדין הבינלאומי לצדק, משתמשים בהערכה האחרונה של מדד ה-IPC (Integrated food security Phase Classification), לפיו 95% מרצועת עזה נמצאת בין הקטגוריות "משבר" ובין "קטסטרופה" מבחינה תזונתית.³⁵

בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג התעלם מדו"ח של מתפ"ש, אשר מפרט את הבעיות המתודולוגיות וחוסר הדיוקים בדו"ח ה-IPC.³⁶ ההתבססות של בית הדין הבינלאומי לצדק על בסיס היסוד העובדתי של דו"ח ה-IPC, אשר פורסם שלושה ימים לאחר שישראל כבר ענתה לבית המשפט, [הפרה](#) את זכותה של ישראל להישמע ולהגיב לטענות העולות בדו"ח. עיקרון זה מהווה עקרון כללי של המשפט בכלל ושל המשפט הבינלאומי בפרט, אשר בא לשמור על שוויון בפני החוק ובמיוחד בעת הליכים שיפוטיים (audiatur et altera pars).³⁷ מעניין לציין כי הטענות שהוצגו בדו"ח של מתפ"ש לגבי חוסר האמינות של הדיווחים ביחס למדד ה-IPC, קיבלו לאחרונה [חינוך](#) מפתיע מצד האו"ם – אשר הכיר גם כן בפגמים בדו"ח ובמהימנות של מסקנותיו. כעת, עומדת בפני בית המשפט העליון האפשרות

³⁴ העתירה דנן, לעיל ה"ש 1, בפס' 70.

³⁵ GAZA STRIP: [IPC ACUTE FOOD INSECURITY SPECIAL SNAPSHOT](#) | 15 FEBRUARY - 15 JULY 2024 (2024).

³⁶ COGAT, FOOD AND FOOD SECURITY IN THE GAZA STRIP – RESPONSE TO IPC REPORT (2024).

³⁷ Tal Mimran, [Third Provisional Measures in South Africa v Israel: Reflections on the Right to be Heard and on Substantive Justice](#), VERFBLOG (11.4.2024).

לתקן במובן מסוים עוול זה, באמצעות דיון מעמיק ורציני בדו"ח ה-IPC, על כלל מגרעותיו.

אם כן, הטענות לגבי הצורך בסיוע הומניטרי ברצועת עזה התקבלו בבית הדין הבין-לאומי לצדק, שקבע כי האוכלוסייה האזרחית בעזה היא פגיעה במיוחד, כאשר למרבית הפלסטינים ברצועה אין גישה לאוכל, מים, חשמל או תרופות,³⁸ וכי סכנת המוות מרעב (famine) מתממשת.³⁹ קביעות אלו נעשו בהתבסס על רף ראייתי נמוך יחסית (כזה הנדרש במסגרת בקשה לצו ביניים), והוא מתבסס בעיקר על דו"חות של האו"ם שנעשו ללא מחקר עובדתי מעמיק, שכן כאמור הם מסתמכים בעיקר, בסופו של יום, על דיווחי משרד הבריאות של חמאס.⁴⁰ השופט אדהוק ברק, אשר יושב מטעם ישראל בהליך זה, כתב עמדת מיעוט אשר ביקרה את האופן שבו בית הדין בהאג משתמש בראיות בהחלטתו.⁴¹ טענה נוספת של ברק, נוגעת להגינות דיונית בעת שימוש בראיות. כך, גם ברק הדהד כי בית הדין הבינלאומי לצדק התבסס על דו"חות שלא הוגשו לצדדים, לא הוצגו להן ומכאן כאלו שהם לא יכלו להגיב עליהם.⁴²

בהתאם, העתירה שבפני בית המשפט העליון מייצרת הזדמנות למלא את החלל העובדתי והמשפטי שיצר בית הדין הבין-לאומי לצדק בהאג. מכאן, הצגת קביעות עובדתיות ומשפטיות ברורות על ידי בית המשפט העליון, באשר למצב ההומניטרי ברצועת עזה, תהיה בעלת השלכות דרמטיות. בפרט, העובדה שהנרטיב של חמאס זוכה להדהוד של מוסדות בינלאומיים, מוביל לטרנד מסוכן במסגרתו מדינות זרות, לרבות בני ברית של מדינת ישראל, שוקלות האם להמשיך לייצא נשק וציוד ביטחוני אשר ישמש את ישראל במלחמתה מול חמאס. כך לאחרונה קבע בית משפט לערעורים בהולנד כי על ממשלת הולנד לחדול לייצא נשק למדינת ישראל משום שישנה סכנה ממשית שבאמצעות נשק זה יבוצעו פשעי מלחמה – וחזינו במגמה זו מתרחבת גם למדינות כמו יפן, הולנד, קנדה ועוד אחרות.⁴³ מדובר באיום

³⁸ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of 26 January 2024, para. 70

³⁹ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures 28 March 2024, para.21)

⁴⁰ הדבר זכה להתייחסותו של אחד משופטי ה-ICJ, השופט Nolte בקבעו כי הראיות עליהן מתבסס בית הדין הן פחות מפורטות ומבוססות על מקרי עבר. ראו Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of 26 January 2024, declaration of Judge Nolte, para.13. Amichai Cohen and Yuval Shany, Between Rhetoric and Effects: The ICJ Provisional Measures Order in South Africa v. Israel, Just Security (1.2.2024).

⁴¹ Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures 28 March 2024, Separate Opinion of ad-hoc Judge Barak, para.22-28.

⁴² שם, פסקה 22.

⁴³ לניתוח ביקורתי של תהליך 'התקבעות עובדות' ביחס לפסיקת בית הדין הבין-לאומי לצדק בהאג, והאופן שהדבר הוביל לטרנד מדאיג של פגיעה ביכולתה של מדינת ישראל להתחמש

של ממש על היכולת של מדינת ישראל לתחזק את המלחמה מול חמאס, ובהמשך בחזיתות אחרות, ומכאן תפקידו של בית המשפט העליון מקבל משמעות מיוחדת ורבי-מדיית.

זוהי לא הפעם הראשונה בה בית המשפט העליון נמצא בעמדת השפעה על השיח הבינלאומי ביחס לעמידת מדינת ישראל בהתחייבויותיה. בשנת 2004, נדרש בית הדין בהאג לייצר חוות דעת מייעצת בנוגע לחוקיות גדר ההפרדה, כאשר במקביל גם בית המשפט העליון עמד בפני עתירות הנוגעות לחוקיות הגדר, אך בפועל שני בתי הדין הגיעו למסקנות שונות. לאחר פרסום עמדת בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג, בית המשפט העליון המשיך לעמוד בפני עתירות נוספות ביחס לנקודות מסוימות בגדר ההפרדה שהוא נתבקש לפסוק לגבי חוקיות המיקום שלהן, והחל מאבק של ממש בין שני בתי המשפט על אודות "האמת".⁴⁴ למרות היוקרה הרבה שלה זוכה בית הדין הבינלאומי לצדק בהאג, דווקא בית המשפט העליון הישראלי קיבל תמיכה בינלאומית רבה ביחס לעבודתו והשפיע לחיוב על השיח בנושא חוקיות הקמת גדר ההפרדה.⁴⁵ יש שיגידו אפילו שבית משפט העליון, צעד אחר צעד, הוביל להכשרה של גדר ההפרדה.⁴⁶ הוזה אומר, עם כל תיקון נקודתי שבוצע, הייתה יותר לגיטימציה בינלאומית לפרויקט, ומכאן, לפי הטענה, פסיקת בג"ץ הכשירה בסופו של יום את גדר ההפרדה. בהתאם, ניתן לטעון כי קביעותיו העובדתיות והמשפטיות של בית המשפט העליון בנושא סיוע הומניטרי לרצועת עזה יוכלו לאפשר התמודדות טובה יותר עם ביקורת בינלאומית, לצמצם את האפשרות של הפעלת לחץ דיפלומטי ומשפטי שעלול לשתק את מרחב התמרון של מדינת ישראל (כפי שמתחיל להתרחש בהקשר של סיוע ביטחוני, וכפי שצפוי לקרות בהמשך ביחס לניסיון להעמיד ישראלים לדין פלילי באמצעות סמכות אוניברסלית). לבסוף, בראי היסטורי, חשוב כי בית המשפט העליון יאיר זרקור על המתרחש ברצועת עזה ולו כי מדובר במלחמה הכי צודקת שמדינת ישראל יצאה אליה בשנים האחרונות, בו התרחש האסון האנושי והלאומי הגדול ביותר שהתדפק על דלתנו – מתקפת טרור אשר פגעה בבטן הרכה של החברה הישראלית, הובילה למותם של 1,200 אזרחים ישראלים, לחטיפתם של 240, מתוכם כמחצית עדיין מוחזקים בעזה, ואיימה למחוק קהילות שלמות בעוטף עזה ומעבר לכך.

Tal Mimran, Israel – Hamas 2024 Symposium – בכדי להגן על עצמה, ראו
 Reflections On The Invocation Of Common Article 1, Articles of war (13
 March, 2024) [https://lieber.westpoint.edu/reflections-invocation-
 common-article-1/](https://lieber.westpoint.edu/reflections-invocation-common-article-1/)

⁴⁴ ניתן לראות "התנגשות" זו בצורה מובהקת בבג"ץ 7957/04 **מראעבה נ' ראש ממשלת ישראל**, פ"ד ס' 477, פס' 14, 19, 23, 37, 46, 51-48, 56-58, 63-65, 67-73 לפסק דינו של השופט ברק, ופסק דינו של השופט חשין (2005).

⁴⁵ לניתוח מדוקדק של הפערים בין הפסיקות והנרטיבים שעולים מהן ראו AEYAL M. GROSS, THE CONSTRUCTION OF A WALL BETWEEN THE HAGUE AND JERUSALEM: THE ENFORCEMENT AND LIMITS OF HUMANITARIAN LAW AND THE STRUCTURE OF OCCUPATION LEIDEN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW, vol. 19, 393 (2006).

⁴⁶ לטענה זו ראו למשל David Kretzmer & Yael Ronen, THE OCCUPATION OF JUSTICE: THE SUPREME COURT OF ISRAEL AND THE OCCUPIED TERRITORIES 245 (2021).

סיכום

מלחמת ישראל-חמאס ממשמשת מבחן עבור המערכת הבינלאומית ומוסדותיה, והעתירה בפני בית המשפט העליון הוא רגע אמת עבור מערכת המשפט של מדינת ישראל. במאמר הסברתי מדוע ישנה חשיבות רבה לעיסוק של בית המשפט העליון בסוגיה של סיוע הומניטרי, ללא קשר להכרעתו בפועל. ראשית, מדובר בשאלה הומניטרית בוערת, תרתי משמע, אשר משליכה על חייהם של רבים ברצועת עזה. שנית, קביעותיו של בית המשפט העליון יוכלו לאפשר התמודדות טובה יותר עם ביקורת בינלאומית ולחזק את תדמיתה של מדינת ישראל כמדינה שומרת חוק. שלישית, ולבסוף, אמירה ברורה של בית המשפט העליון לגבי האופן בו מדינת ישראל פועלת על מנת לעמוד בהתחייבויות הבינלאומיות שלה מכוח דיני הלחימה תאפשר התמודדות טובה יותר עם לחץ דיפלומטי ומשפטי כלפי מדינת ישראל, מה שיאפשר לה להתמודד בצורה טובה יותר עם האיומים הרבים שמרחפים מעל ראשי אזרחי ישראל.

ציטוט מוצע: טל מימרן "יש שופטים בישראל" - תפקיד בית המשפט בהוכחת ההומניטריות של ישראל בעת מלחמה" **רשות הרבים** (24.6.2024).